

kezdetektől a XVI. század végéig, kiemelve Schwendi Lázár felső-magyarországi főkapitány működésének ezen a területen is meghatározó jelentőségét. Külön fejezet tárgyalja a „vitézli törvénytörvények” működését és ítélezési gyakorlatát a XVII. században, figyelemmel az egyes főkapitányságok között megmutatkozó különbségekre, végül a magyar „vitézli nép” hadi bíraskodásának megszűnését a XVII. század végével, az állandó hadsereg kialakulásával.

De ez, amit itt leírtam, csak a monográfia „csontváza”. Pálffy könyve pedig nem csontváz, hanem élő, állandóan változó szervezet, a további kutatás számára mellőzhetetlen számtalan kitérével és utalással, terminológiai kérdések tisztázásával. Sikeresen helyezi el jogtörténeti témáját a társadalomtörténeti keretben, részletesen ír a katonai és a vármegyei igazságszolgáltatás konfliktusairól és szimbolizálásáról, s nem kerül el figyelmet egy végvári „jogtudó értelmiség” kialakulása a XVII. század folyamán. Teljesen meggyőző az a végső következtetése, hogy a királyi Magyarország katonai igazságszolgáltatása „egyedi, a helyi lehetőségekhez igazodó külön útja”, változata volt a német birodalmi hadi bíraskodásnak. Másképp nem is lehetett, gondolja magában a szöveg végére érve az olvasó, s ha ezt gondolja, az a történész legnagyobb dicsérete.

Monográfiájához a szerző a levéltári forrás- és irodalomjegyzéken, hely- és névmuta-

tón, német és angol nyelvű tartalmi összefoglaláson kívül még három függelékkel csatolt; okmánytárat, archontológiát és az eddig előkerült különböző katonai bírósági ítéletek és jegyzőkönyvek jegyzékét. Ezek közül itt az archontológiáról kell szólni.

Az archontológiában megtalálható mindenki, közel 300 személy, akivel Pálffy kutatásai során találkozott, a hadbíráktól kezdve le a hadbírói szolgálókig, területi és helyi bontásban. Az archontológia alcíme: Fejezet egy leendő végvári archontológiai lexikonhoz. Könyve bevezetésében azt írta a szerző, hogy „a magyar végvárrendszer – véleményem szerint egy helyben toporgó – kutatása újra csak egy-egy szűkebb témakör teljességre törekvő, monografikus feldolgozásával lendíthető fel”. Monográfiájával és annak archontológiai függelékével Pálffy Géza megkezdte a végvárrendszer kutatásának fellendítését. A nemzetközi távlat hasonló mélységű feltárása és a tematikus archontológia a jövőben minden végvartörténeti kutatás velejárója kell, hogy legyen. A fiatal szerző ezzel a monográfiával módszertani mintát alkotott. Nagyon remélem, hogy lesznek követői; tőle pedig – ez a siker átka – a végvári archontológiai lexikon további fejezeteit várom.

Heckenast Gusztáv

H. SZABÓ LAJOS

A SZABADSÁGHARC ÉS AZ EMIGRÁCIÓ PÉNZEI, KITÜNTETÉSEI 1848–1866

(Pápa, 1995. 98 o.)

Az ismert pápai helytörténész, H. Szabó Lajos immáron negyedik kötetét tarthatja kezében az olvasó. A Szerző a Jókai Mór Városi Könyvtár Füzetei sorozatában már közzétett két tanulmányt Kossuth Lajos pápai díszpolgárságáról, illetve a pápai és Pápa környéki 1848-49-es honvédsírokról és emlékművekről, majd egy vaskos monográfiát Pápa és környéke 1848-49-es történetéről. Jelen munkájában nem hely-, hanem köztörténeti jelen-

tőségű téma, az 1848-49-es szabadságharc és emigráció pénz- és kitüntetés-történetének rövid összefoglalását vállalta magára.

A témát fontosnak és érdekesnek érzem, hiszen e két tárgyban ugyan rengeteg résztanulmány jelent meg, ám önálló kötetben még egyiket sem összegezte senki, leszámítva az önálló pénz- és kitüntetés-történeti munkák vonatkozó fejezeteit. Különösen hálásak lehetnek a korszakkal foglalkozó szakemberek

és az érdeklődők a Magyar Éremgyűjtők Egyesülete Pápai Csoportjának, illetve a Jókai Mór Városi Könyvtárnak azért, hogy egy ilyen munka megjelentetését vállalták és támogatták. A kötet ajánlását Szilágyi Mihály, a Magyar Éremgyűjtők Egyesületének főtítkára, előszavát Lóky György, az egyesület pápai csoportjának elnöke írta.

A kötet öt nagyobb részre tagolódik. Az I. rész a Kossuth-bankók megszületésének előzményeivel és kibocsátásuk körülményeivel foglalkozik. E rész alkotja a kötet egyharmadát. A papírpénzekről általában szóló fejezetet a Kossuth-bankók előzményeiről, azaz az önálló magyar pénzügy megteremtéséről szóló fejezet követi. Eztán magukról a Kossuth-bankókról olvashatunk, majd önálló fejezet tárgyalja a pénzjegynyomda felállítását és működését a szabadságharcban. Szintén önálló fejezet tárgyalja a komáromi bankógyártást (a magyar helyesírás szabályainak fittyet hányva, nagybetűvel). Szintén önálló fejezetben olvashatunk a Kossuth-bankók beszolgáltatásáról. Az I. részt két adattári fejezet zárja: egy a "Kossuth-bankók" aláíróiról, egy pedig a papírpénzek tartásának fokozatairól. Ez utóbbi nem csak a Kossuth-bankók gyűjtői számára teszi használhatóvá a kötetet.

A következő, II. rész a szabadságharc időszakának fémpénzverésével foglalkozik, s itt külön fejezetben olvashatunk a csavaros krajcárokról, más néven „spion-”, vagy futárpénzekről, amelyek eredetéről és funkciójáról megoszlanak a vélemények. Jómagam csupán annyit kockáztatnék meg, hogy a csavaros krajcárak alapjául szolgáló pénzek ugyan 1848-49-es verésűek, de a bennük elrejtett képes ábrázolások alapján készítésüket nem 1848-49-re, inkább az elnyomtatás időszakára datálnám, s a passzív ellenállás tárgyi emlékei közé sorolnám. Méreteik alapján ugyanis gyakorlatilag szinte semmire nem voltak alkalmasak, a Bem és Petőfi, illetve Kossuth, Petőfi és Batthyány arcképével díszített példányok pedig egyértelműen erre utalnak. Szintén e részben olvashatunk a szabadságharc időszakának fémpénzein található ellenjegyekről, azaz arról, hogy a magyar fémpénzekben a magyar címert osztrák kétféjű sasos ellenjeggyel ütötték át.

A III. rész az 1849-ben a cs. kir. hadsereg által kibocsátott kényszerjegyekről, az Almásy

Móric kamarai elnök által aláírt Almásy-bankók kibocsátásáról és forgalomból való kivonásáról szól.

A IV. rész az „Adalékok az emigráció pénzeihez” címet viseli. Első fejezete az Amerikai Egyesült Államokban 1852-ben kibocsátott kölcsönjegyek, az úgynevezett Kossuth-dollárok, a második a Philadelphiában nyomott Kossuth-bankók, azaz a hazai küzdelem céljaira szánt pénzjegyek történetét tárgyalja. A harmadik fejezet az 1860-1861-ben Londonban gyártott, s az angol bíróság által megsemmisített rendelt Kossuth-bankók előállításáról és Kossuth londoni bankjegypöréről szól. A negyedik fejezet az 1866-ban Torinóban tervezett kincstárjegyeket írja le.

Az V. rész tárgyalja a szabadságharc és az emigráció kitüntetéseit. Az első fejezet a Magyar Katonai Érdemrend létrejöttével foglalkozik. Külön fejezet tárgyalja a Szenttamás 1849. április 3-i bevételére emlékére vert érmek történetét. A harmadik fejezet az 1863. évi olaszországi honvéd emlékérem alapítását mutatja be, végül a negyedik a magyar katonai érdemrend emigrációs aranykeresztjének történetét foglalja össze Makai Ágnes kutatásai alapján. Ezt követően táblázatot találunk az 1848-49-es papír- és fémpénzek gyűjtői értékeiről, egy felsorolást a pénzkiadással és forgalmazással kapcsolatos, 1848-49. évi rendeletekről és törvényekről, végül három hivatalos irat következik 1848-ból. A munkát irodalom- és forrásjegyzék egészíti ki. Külön kiemelendő a műben tárgyalt pénz-, kincstár- és bankjegyek, illetve fémpénzek és kitüntetésének többségét bemutató reprodukciók, illetve rajzok nagy száma. Esztétikai szempontból csupán az 58. és 69. oldalak eshetnek némi kritika alá, ahol az oldal felső fele egyszerűen üres.

A kötettel kapcsolatos dicséző megjegyzéseinket azonban legalább ennyi kritikai megjegyzéssel egészíthetjük ki. Az irodalom- és forrásjegyzékben hiába keresünk több modern munkát. Csak néhányat példaképpen:

F. Kiss Erzsébet: Az 1848-1849-es magyar minisztériumok. Budapest, 1987.

Fábiánné Kiss Erzsébet: A "Kossuth bankók" sorsa az osztrák uralom idején. *Századok*, 1984/2.

Kosáry Domokos: Kossuth pénzügyminiszteriuma 1848-ban. (In:) A történelem veszedelmei. Írások Európáról és Magyarországról. Budapest, 1987.

Kossuth Lajos összes munkái. XII. k. Kossuth Lajos az első magyar felelős miniszteriumban (S. a. r. *Sinkovics István*) Budapest, 1957.

Makai Ágnes: Az 1848-as szabadságharc Magyar Katonai Érdemrendjének létrejötte. *Folia Historica* 5. 1977.

Makai Ágnes: Az erdélyi hadsereg kitüntetésének terve 1849 áprilisában. *Hadtörténelmi Közlemények*, 1989/2.

Tóth Zoltán (szerk.) I.: Emlékkönyv Kossuth Lajos születésének 150. évfordulójára. I-II. k. Budapest, 1952. (Az I. kötetben *Sinkovics István*: Kossuth, az önálló pénzügyek megteremtője)

Tévedés ne essék, nem az eddigi szakirodalom egészének feldolgozását kérjük számon a Szerzőn; ám az itt felsoroltak mindegyike olyan munka, amelyek ismerete nélkül e témáról szólni nem lehet. Különösen a "Kossuth Lajos összes munkái" vonatkozó kötetének hiányát érezzük bántónak, annál is inkább, mert ebben és a sorozat többi kötetében található meg az 1848-as magyar pénzügyi igazgatás legtöbb fontos dokumentuma.

E munkák felhasználásának elmaradása magyaráz több, megalapozatlannak tűnő vagy vitatható állítást.

A 6. oldalon „sebtében hozott törvények”-ről ír a Szerző. A szakirodalom inkább a „kerettörvény” kifejezést használja, hiszen a törvények egységes rendszerré álltak össze, ám nem a végleges rendezés igényével készültek. Ugyanitt olvashatjuk, hogy Kossuth „a bécsi hatóságokkal kapcsolatban álló régi apparátussal és az osztrák kormány ellenállásával küzdött”. *Kosáry Domokos* hivatkozott tanulmánya az apparátussal kapcsolatban az ellenkezőt bizonyítja.

7. o. Az áprilisi törvények nem „a pénzbeli fizetéseket” törölték el általában, hanem a jobbágyi pénzszolgáltatásokat

10. o. Előbb azt olvashatjuk, hogy „az új magyar pénz kibocsátása napjától (1848. aug. 14.) az udvari párt nyíltan fellépett Magyarország ellen”, majd azt, hogy Kossuth emiatt kért az országgyűléstől 200 000 katonát és 42

millió forint hitelt. Csakhogy ez egy hónappal korábban, 1848. július 11-én történt.

18. o. „A kormány és az országgyűlés kényszerű székhelyváltogatásával együtt nem volt szerencsés dolog a nyomdagépek állandó ide-oda utaztatása”. Hát mi lett volna a szerencsés?

25. o. Itt ismét olvashatjuk azt, hogy 1848. augusztus 14-től „az udvari párt nyíltan fellépett az önálló és kezdeti lépéseket tevő független Magyarország ellen”, fellázította a nemzetiségeket, „Jelasic [sic!] horvát bán csapatai betörték hazánkba”, „István főhercegtől megvonták a nádori méltóságot s a magyar törvények szentesítési jogát”. A nemzetiségek (ekkor még csak a szerbek) fegyveres felkelése két hónappal korábban, június közepén kezdődött. Jellačić csapatai csak szeptember 11-én törtek be az országba. V. Ferdinánd augusztus 14-én nem a „nádori méltóságot”, csupán a törvények szentesítésére is kiterjedő nádori teljhatalmat vonta meg István főhercegtől.

72. o. Mikor adományozta Görgeinek az országgyűlés a Magyar Katonai Érdemrend I. osztályát? a Szerző szerint Buda bevétele, „más források szerint” a tápióbicskei győzelem után. A források tökéletesen egyértelműek: a parlament május 22-én, Szemere miniszterelnök javaslatára adományozta az érdemrendet, de Kossuth már 1849. április 27-én felajánlotta azt Görgeinek, s Görgei már május 1-én visszautasította azt.

79. o. A magyar hadsereg egyáltalán nem ostromolta kilenc hónapon át „Szenttamás már-már bevehetetlennek tűnő erődítményét, amelyet ötezer szerb grancsár (határőr) és az őket támogató fegyveres szerb lakosság védett”. A július 14-i (és nem 7-i) ostrom idején összesen volt 5000 fő a védősereg; augusztus 19-én 3530 fő, szeptember 21-én 5784 fő, az erődítmény bevételekor, 1849. április 3-án pedig osztrák adatok szerint kb. 2000, magyar adatok szerint 3000 fő volt a védősereg. Az ostrom azonban nem jelentett állandó ostromzárát, főleg nem 1849 decembere és áprilisa között, amikor a magyar csapatok Szeged környékén állomásoztak. A szenttamási emlékéremnél érdemes lett volna kiemelni, hogy alakja a szenttamási sáncok alaprajzát mintázta.

Bosszantóan sok a nyomdahiba. (4. o. Pá-pán helyett pápán, 20. o. Danielisz helyett Dánielisz, 21. o. Szerelmei helyett Szeremley, 34. o. Wiener helyett Weiner, 40. o. egyelőre helyett egyenlőre, 45. o. Almásy helyett Andrásy, 46. o. Krauss helyet Klauss, 47. o. Bruck helyett Brück, 62-63. o. kancellária helyett kencellária, 70-71. o. Mészáros helyett Mászáros, 71. o. tervének helyett tevének, 82. o. Ancona helyett Alcona). A szövegben több ponton hiányoznak a vesszők, következtlen a kis- és nagybetűk használata.

Az utóbbi évek tapasztalata alapján egyre

inkább úgy tűnik, hogy a magyar tudományos könyvkiadás termésének egyre nagyobb hányada jelenik meg vidéken. Ez örvendetes, hiszen jelzi, hogy az ország kulturális élete végre kezd megszabadulni az egyoldalú Buda-pest-központúságtól, s hogy az 1867-1945 közötti regionális tudományosság bázisai újraélednek. E tény azonban fokozott felelősséget ró szerzőkre és kiadókra egyaránt. Kritikai megjegyzéseinket ennek szellemében fogalmaztuk meg.

Hermann Róbert

SIPOS PÉTER - RAVASZ ISTVÁN (SZERK.)

MAGYARORSZÁG A MÁSODIK VILÁGHÁBORÚBAN LEXIKON A-ZS

(Magyar Hadtudományi Társaság - Petit Real Könyvkiadó, Budapest, 1996. 580 o.).

A recenzens, tárgyilagosságra törekedvén, nem állíthatja ugyan, hogy e lexikont nem illetheti bíráló, csupán hódolat, előljáróban mégis le kell szögeznie, hogy tisztelet és elismerés illeti meg a szerkesztőket és a népes, avatott tollú és lelkes szerzői gárdát, hogy évtizedek tudományos mulasztását pótlándó tartalmas, nívós és hasznos kézikönyvvel gazdagították a magyar hadtörténeti és történelmi irodalmat. A széles olvasóközönség és a kutatók régi óhaja valósult meg, amikor a társaság és a kiadó megjelentette Magyarország második világháborús történetének lexikonát. Korábban politikai és egyéb okokból, valamint a még nagyrészt feltáratlan források miatt, lehetetlen volt objektív, tudományos, helyálló adatokra épülő könyveket és tanulmányokat olvasni – és írni – hazánk történetének e tragikus időszakáról.

A művön érződik, hogy összeállítói számos, egymással olykor ütköző elvárásnak igyekeztek – többnyire sikeresen – eleget tenni: minél sűrítettebb formában minél több ismeretet terjeszteni, új adalékokkal gazdagítani hazánk története e korszakáról összeszedett, teljesnek korántsem mondható ismereteinket, a "sine ira et studio" nemes elvét

mindvégig szem előtt tartva inkább csak a tényközlésre szorítkozni. S végezetül, de nem utolsó sorban: behelyezni hazánk hadi történetét nagy hazai és egyetemes történeti folyamatokba és összefüggésekbe. A munka kiemelkedő érdemei közé tartozik objektivitása, melyet eddig sajnálatosan mind a marxista, mind az emigrációs irodalomból hiányoltunk. Mindezeknek a magas követelményeknek, hozzátéve a terjedelmi korlátok okozta nehézségeket, a lexikon szerzői gárdája, ha nem is tökéletesen, de kellő magas színvonalon eleget is tett. Ez nagy mértékben köszönhető a mindent végigszenvedő szerkesztőnek, Ravasz Istvánnak.

A mű egyik legnagyobb érdeme a haditechnikai részek színvonala és kidolgozottsága, mindezt a magyarok által használt, illetve ellenük alkalmazott fegyvertípusok műszaki adatokkal kiegészített táblázatai még használhatóbbá és színvonalasabbá teszik. Alszerénység volna elhallgatni, hogy e téren a leginkább Lugosi József és Bonhardt Attila munkáját illeti dicséret.

Az előszó szerzője szerint – aki a Hadtörténeti Intézet és Múzeum főigazgatója, s e minőségében a lexikon egyik mentora –, s ez-